

46. Yasnikovski, A. (2023). Brendynh mist yak instrument formuvannia konkurentospromozhnosti terytorii. *Visnyk SumDU. Seriiia «Ekonomika»*, 7 (1), 36–43. <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2023.1-04>.

Матеріал надійшов до редакції 21.04.2024 р.

УДК 323.1:141.319.8

Ігор Рафальський,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту,

Державний університет «Житомирська політехніка»,

ORCID ID: 0009-0000-8489-0183;

Вікторія Загурська-Антонюк,

доктор наук з державного управління,

завідувач кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту,

Державний університет «Житомирська політехніка»,

ORCID ID: 0000-0003-3334-4494;

Вячеслав Сергєєв,

доктор політичних наук, професор

кафедри міжнародних відносин і політичного менеджменту,

Державний університет «Житомирська політехніка»,

ORCID ID: 0000-0001-7859-0408

DOI 10.29038/2524-2679-2024-01-280-293

ЄВРОПЕЙСЬКІ СУСПІЛЬНІ ІДЕЇ НОВОГО ЧАСУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗАРОДЖЕННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРОЄКТУ

Ідея національного самовизначення в усі часи була тим важливим чинником, який консолідував і духовно об'єднував народи в політичні нації та визначав їх ідентичність. У різні історичні періоди саме усвідомлення

національної ідеї було головним чинником, що задає базові орієнтири майбутнього історичного шляху. Революційні рухи Нового часу постали перед необхідністю легітимізації нових політичних інституцій і норм суспільного співжиття. Саме в контексті такої легітимізації поняття самовизначення набуло практичного змісту й імперативної значущості, а національно-революційні рухи постали як рухи за виокремлення національної спільноти. Український національний проєкт зародився на ґрунті європейських суспільних ідей Нового часу.

Глибоке переосмислення власної ідентичності набуває особливої актуальності в контексті європейських і євроатлантичних прагнень України. Українська державність та національна ідея тісно пов'язані з тисячолітньою історією, національно-культурною ідентичністю та складним і перервним державотворчим процесом. Оскільки сучасне українське суспільство перебуває в складному перехідному стані, де особливої ваги набувають системні базові цінності, тому надзвичайно важливою проблемою постає національно-політична ідентифікація України, тобто усвідомлення своєї то-тожності з певною ментально-культурною моделлю на основі національної ідеї. Адже в понятті «нація» відображається комплекс етнопсихологічних, культурно-історичних і соціально-побутових форм людства. Саме нація, на відміну від соціального стану чи класу, демографічної, конфесійної чи іншої групи, є наймасштабнішою й найстійкішою внутрішньо структурованою групою інтересів, спроможною витворювати окреме суспільство – формувати національну політичну організацію.

Актуалізується це питання в сучасності, оскільки формування загальнонаціональної ідентичності є вагомим чинником щодо забезпечення національної безпеки України, адже українська ідентичність є основоположною складовою частиною системи національної безпеки. Особливо гостро в епоху глобалізації та неконтрольованих геополітичних змін постає питання забезпечення національної безпеки, а збереження української національної ідентичності набуло виняткової важливості з початком російсько-української війни й окупацією Криму. Тому досвід Нових часів щодо формування національного проєкту є надзвичайно важливим та актуальним у сьогоденні.

Ключові слова: національне самовизначення, ідентичність, суверенітет, нація, національна держава.

Igor Rafalskyu,
Zhytomyr Polytechnic State University,
ORCID ID: 0009-0000-8489-0183;

Viktoriia Zahurska-Antoniuk,
Zhytomyr Polytechnic State University,
ORCID ID: 0000-0003-3334-4494;

Viacheslav Serhieiev,
Zhytomyr Polytechnic State University,
ORCID ID: 0000-0001-7859-0408

EUROPEAN SOCIAL IDEAS OF THE NEW AGE AND THEIR INFLUENCE FOR THE BIRTH AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL PROJECT

The idea of national self-determination has always been an important factor that has consolidated and spiritually united peoples into political nations and determined their identity. In different historical periods, it is the awareness of the national idea that is the main factor that sets the basic guidelines for the future historical path. The revolutionary movements of the Modern Age faced the need to legitimize new political institutions and norms of social coexistence. It was in the context of such legitimization that the concept of self-determination acquired practical content and imperative significance, and national revolutionary movements emerged as movements for the separation of a national community. The Ukrainian national project was born on the basis of European social ideas of the Modern Age.

A profound rethinking of one's own identity is of particular relevance in the context of Ukraine's European and Euro-Atlantic aspirations. Ukrainian statehood and the national idea are closely connected with a thousand-year history, national and cultural identity, and a complex and discontinuous state-building process. Since modern Ukrainian society is in a difficult transitional state, where systemic basic values are of particular importance, an extremely important problem is the national and political identification of Ukraine, that is, the awareness of its identity with a certain mental and cultural model based on the national idea. After all, the concept of "nation" reflects a complex of ethnopsychological, cultural-historical and socio-domestic forms of humanity. It is the nation, in contrast to a social status or class, demographic, confessional or other group, that is the largest and most stable internally structured group of interests capable of creating a separate society – forming a national political organization.

This issue is relevant in modern times, since the formation of national identity is an important factor in ensuring the national security of Ukraine, because Ukrainian identity is a fundamental component of the national security system. In the era of globalization and uncontrolled geopolitical changes, the issue of ensuring

national security is especially acute, and the preservation of Ukrainian national identity has become relevant with the beginning of the Russian-Ukrainian war and the occupation of Crimea. Therefore, the experience of the Modern Age in the formation of a national project is extremely important and relevant in the present.

Key words: national self-determination, identity, sovereignty, nation, nation-state.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. В епоху Нового часу гостро постає проблема формування національної ідентичності на підставі абстрактної ідеї нації й національного суверенітету. У міру розгортання історичного процесу національна ідентичність стала формуватися більш динамічно, що відобразилось у таких маркерах, як національна мова, державний кордон, національна культура, національний характер, модерні процеси. Саме європейська модернізація як комплекс взаємопов'язаних соціально-економічних і політичних змін невідворотно спричинила формування нової ідентичності – національної, у якій відбувалося злиття культурної та політичної ідентичності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У контексті досліджуваної теми використовувалися праці, у яких розкрито загальнотеоретичні проблеми процесу національного самовизначення народів (Б. Андерсон, О. Бауер, М. Вебер, В. Вундт, Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Л. Гумільов, Г. Касьянов, Г. Лебон, Ф. Фукуяма, Д. Юм). Актуальні питання щодо української ідентичності розглядалися у дослідженнях низки зарубіжних учених, зокрема таких як Е. Вільсон, О. Гнатюк, М. Гібернау, Ф. Фукуяма, Д. Шнаппер та ін.

Проблеми етнонаціонального розвитку й національної ідентичності в тому чи іншому контексті висвітлювалися в дослідженнях В. Бабакова, В. Балущка, А. Герасимчука, Б. Глотова, П. Гнатенка, М. Дністрянського, О. Донченко, О. Забужко, М. Козловця, А. Колодій, І. Кресіної, О. Лісничука, В. Лісового, В. Мандрагелі, О. Матюхіної, М. Обушного, О. Поліщук, Ю. Романенка, Т. Рудницької, М. Рябчука, П. Сауха, В. Храмової й ін.

Мета статті – аналіз європейських суспільних ідей Нового часу та їх вплив на зародження й розвиток ідеї українського національного самовизначення.

Методика дослідження ґрунтується на синергії загальнонаукових методів, як-от: аналіз, синтез, узагальнення та спеціально-політичні методи

– соціально-політичного, історико-політичного, етнологічного в поєднанні з принципами історизму, системності, науковості, що дало змогу здійснити аналіз проблеми формування національної ідентичності в європейських країнах в епоху Нового часу.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виникнення низки національних держав на місці феодальних спричинило цілковиту зміну політичної системи країн Західної Європи. Головною засадою національної держави став принцип політичного самовизначення індивідів суспільства. Отже, носієм суверенітету став громадянин (*citoyen*) національної держави. Ступінь свободи громадян став мірилом суверенітету національної держави, що діє як усередині країни, так і в її міжнародних відносинах.

Національне самовизначення як феномен суспільної організації нерозривно пов'язане з особливостями становлення того секуляризованого буржуазного суспільства, яке досить нерівномірно, але впевнено формувалось у Європі протягом XVII–XVIII ст. А потужна світоглядна мотивація національного самовизначення перетворила XIX ст. у практично неперервний процес національної емансипації та виокремлення нових національно-державних утворень у Європі.

Вагомими чинниками національного самовизначення є на перших етапах елементи національної самосвідомості та відповідно інтерпретовані культурні феномени, що становлять основу національної ідентичності й відіграють ключову роль у відокремленні нації як специфічної соціально-комунікативної спільноти. Поступово ця спільнота розвивається в напрямі більш повної самостійності та самоврядності в усіх вимірах суспільного життя – культурному, економічному та політичному. Так, на цьому етапі національного самовизначення вирішального значення набувають інституційні чинники, серед яких ключову роль відіграє національна держава. Відповідно, і самовизначення вже набуває не суто етнічного, а національно-державного виміру.

Великий інтерес викликає питання про витоки дискурсу національного самовизначення у XVIII–XIX ст. Революційні рухи Нового часу постали перед необхідністю легітимізації нових політичних інституцій і норм суспільного співжиття. Саме в контексті такої легітимізації поняття самовизначення набуло практичного змісту й імперативної значущості.

Лорд Дж. Актон, автор однієї з найвідоміших праць із теорії національного самовизначення XIX ст., указував на два джерела розуміння

цього принципу. Вихідною точкою одного з них він називав Славну англійську революцію 1688 р., а друге – пов'язував із подіями у Франції 1789 р. Англійська революція змінювала державні інституції згідно з новим принципом їх легітимізації, але залишала без змін сам принцип легітимності, успадкований від абсолютизму, та пов'язаний із ним централізм. Французька революція була переглядом усієї системи урядування й соціальної організації. На думку Актона, французький республіканізм, який поставив під сумнів усі закони, що не були схвалені шляхом усенародного волевиявлення, логічно призводив до розпаду держави як такої, оскільки передбачав самовизначення не лише національної спільноти, але й окремих територіальних громад у межах державного цілого [1]. Важливим наслідком реалізації принципу самовизначення в європейському цивілізаційному контексті (після зміни владних легітимаційних процедур – *прим. автора*) стало поширення нової форми колективної ідентичності.

Інший чинник, що суттєво вплинув на становлення національних ідентичностей, – секуляризація європейської свідомості, яка відмовилася від релігійних сакральних цінностей, а отже, мусила компенсувати «ціннісну недостатність» іншими смислами й символами [2, с. 43–44].

Із часів Великої французької революції дослідники відзначали поширення в Європі національної самосвідомості як особливої форми ідентичності, що тісно пов'язана з уявленням про національно-державний суверенітет, інститутом громадянства та представлена відповідною самоназвою – «французи», «поляки» тощо.

Витоки цієї ідентичності дослідники вбачали в поширенні раціоналістичної культури Просвітництва, що сформувала членів індустріального суспільства та передбачала узгодженість культури й державного устрою як націоналістичний імператив. Однак реалізація цього імперативу привела до перегляду уявлень про минуле. Згідно з новим принципом, заснованим на національній ідентичності, переглядається смислове наповнення подій і явищ європейської й світової історії. Точкою відліку в цьому процесі переосмислення історії саме як історії національних спільнот є праця німецького філософа Й.-Г. Гердера «Ідеї до філософії історії людства», яка є, по суті, першою спробою представити етнічні спільноти, племена та народи головними дійовими особами у світовій історії [3, с. 65].

Учений вважав, що національний принцип організації людських спільнот є таким, що випливає із самої природи людини, а отже, жити в межах своєї нації є так само природно, як жити у своїй родині. Звідси й етнополітична максима – зазіхати на свободу нації, підпорядкувати одну

націю іншій чи з'єднувати нації в одному державному утворенні є саме по собі протиприродно, а отже, в уявленнях Просвітництва – злочинно.

Погляди Й.-Г. Гердера були революційними для свого часу. Хоча вони й змінювали лише світоглядні детермінанти самоусвідомлення сучасників, але мали впродовж майже двох століть визначальний вплив на європейську історію та її дійових осіб. Німецький філософ руйнує державно-політичний ідеал, який упродовж майже двох тисячоліть не ставився під сумнів європейцями – він знецінює в очах сучасників Рим. Велич імперської традиції для нього є неспіввимірною з трагедією сотень маленьких народів і племен, які були знищені в процесі колонізації. Отже, національний принцип уперше набуває цінності й легітимаційної переконливості не лише як виявлення збірної волі членів однієї спільноти, але і як вираження її культурно-історичної індивідуальності. Національне самовизначення покликане реалізувати цю індивідуальність і неповторність національного буття як такого, що має природну онтологічну основу. «Народи видозмінюються залежно від місця, часу й внутрішнього характеру; кожний народ несе на собі відбиток співмірності власної, властивої тільки йому і не зіставної з іншими досконалості» [3, с. 66].

Розуміння національного принципу як базового для суспільної природи людини породило нову культуру, першим яскравим зразком якої став німецький романтизм. Ця літературно-філософська течія поглибила уявлення про національну ознаку як позаісторичну й сутнісну ознаку кожної людини, а також збагатила уявлення про суб'єктність нації у світовій історії поняттям «духовної місії» кожного народу. У найбільш завершеному вигляді ця концепція представлена у філософії історії Ф. Гегеля. На його думку, «конкретний дух народу» проєктується на окремішню, самобутню, внутрішньо організовану культурну реальність [4]. Індивідуальність такої культурно-історичної цілості виражається у всьому розмаїтті артефактів, відтак ця індивідуальність постає як особливий «принцип», – єдино можлива для цього народу форма культурно-історичного буття [4]. У цивілізаційному ж вимірі ця форма усвідомлюється як одна з можливих, що відкриває перспективу її включення в досвід і культурний набуток усього людства: «Принципи духів народів у необхідній спадкоємності самі є лише моментами єдиного всезагального духу, який через них вивищується і завершується в історії, осягаючи себе і стаючи всеохоплюючим» [4].

Природно, що в такому ідейно-теоретичному контексті проблема національно-державного самовизначення набуває виняткової ваги й гранично широкого культурно-історичного змісту. Відповідно, імператив самовизначення породжує не лише політичні рухи, спрямовані на повалення чужоземного панування (Італія, Греція, Польща, Угорщина та ін.), але

й спонукає до творення специфічної культурної дійсності, елементами якої є по-новому усвідомлена національна історія, унормована літературна мова, новостворена національна література (Німеччина, Шотландія, Чехія, Сербія, Україна й ін.). Нерідко цей національно-культурний контекст доповнюється різноманітними міфологічними елементами, що мають на меті легітимізувати певну національну «місію», підвищивши таким чином національну ідентичність та її атрибути до рівня сакральних цінностей.

Так, потужна світоглядна мотивація національного самовизначення перетворила ХІХ ст. у практично неперервний процес національної емансипації та виокремлення нових національно-державних утворень у Європі. Цей процес супроводжувався неодноразовим переосмисленням принципу самовизначення націй і спричинив низку концептуально різних тлумачень та правових колізій, котрі далі ми розглянемо детальніше.

Перша репетиція національних вимог на рівні загальноєвропейського політичного консенсусу приурочена до рішень Віденського конгресу 1815 р. Наполеонівські війни інтенсифікували процеси національного самоусвідомлення по всій Європі. Французькі інституції урядування й норми запроваджувалися як ліберальна альтернатива монархічним режимам, однак вони, неочікувано для завойовників, спричинили хвилю не династичного, а національно-патріотичного спротиву.

Національний чинник уперше активно виявив себе в межах цілої цивілізації, але не досягнув на цьому етапі жодних практичних результатів. Вимоги національного самовизначення після поразки Наполеона висунуто поляками, німцями, італійцями й угорцями. Однак лідери Священного союзу вирішили повернутися до династичного принципу державного устрою в Європі, відкинувши таким чином не лише ідеї лібералізму, але й засади націоналізму.

Наслідком цього став етап національно-визвольної боротьби, позначений рухом карбонаріїв в Італії, а також повстаннями бельгійців проти голландського, греків – проти турецького, поляків – проти російського панування. Сепаратизм постав тоді формою національного самовизначення [5]. Цей період національного пробудження завершився утворенням організації «Молода Європа» під проводом Дж. Мадзіні. Він вважав, що не існує міжнародного питання про форми правління – існує лише національне питання [6, с. 282–283].

Відповідних змін зазнають і базові принципи суспільної організації, серед яких чільне місце посідає свобода самовизначення. Якщо в положеннях французьких просвітників ця свобода належала передусім громадянам, які мали право визначати, до якої держави належати, то тепер

ця свобода поширилася на цілі національні спільноти – як право утворювати власні держави.

«Весна народів», як називають в історії Європи події 1848 р., стала вирішальною подією щодо питання про національне самовизначення. Династичний принцип, суттєво розхитаний у Європі не лише Французькою революцією, але й національно-визвольними рухами першої половини ХІХ ст., уже не відповідав очікуванням народів. Після того, як були визнані законними вимоги німців, поляків, італійців, угорців, на порядку денному постали питання про ірландців, данців, численних слов'янських народів імперії Габсбургів. При цьому данський націоналізм протистояв німецькому, хорватський – угорському, русинський – польському тощо. Тому фактичне визнання принципу національного самовизначення одразу ж породило питання про межу, до якої поділ державних утворень за національним принципом є можливим.

Тривалий час критерієм у тлумаченні права того чи іншого народу на національне самовизначення була гегелівська теза про історичні та неісторичні народи. За першими визнавалась історична суб'єктність і здатність зробити власний внесок у поступ загальнолюдського духу, тоді як другі внаслідок тих чи інших обставин залишались осторонь магістральних шляхів розвитку цивілізації, себто були скоріше об'єктом формотворчої дії духу свободи, що визнавався Ф. Гегелем рушійною силою історії. До таких неісторичних народів німецькі філософи, починаючи від Й.-Г. Гердера, відносили слов'янські етноси, більшість із яких станом на середину ХІХ ст. не мала своєї державності.

Націоналізм як принцип національної самодостатності й послідовного відокремлення спільноти на всіх рівнях матеріального та духовного життя був обґрунтований ще в концепції Й.-Г. Фіхте про «закрити торгову державу» як суспільний ідеал. Згодом інший апологет національного принципу в економіці й суспільному житті Ф. Ліст з урахуванням реалій середини ХІХ ст. розробив власну концепцію «національної економії», що була репрезентована в 1841 р. в праці «Національна система політичної економії». На той час стало цілком зрозумілим, що капіталістичний ринок руйнує національні межі так само швидко, як національна свідомість їх творить у культурній і політичній площині. З одного боку, утрачали свій вплив централізовані наднаціональні монархії, а з другого – зростав вплив економічного чинника наднаціональної інтеграції.

Лідерські позиції в цій сфері на Європейському континенті захопила Англія. Намагаючись протиставити цій новій гегемонії свою власну стратегію будівництва, Ф. Ліст обґрунтував правомірність застосування

національного принципу в економічній сфері, де він набуває вигляду протекціонізму. Не заперечуючи проти основ ринкової економіки, німецький теоретик націоналізму стверджував необхідність того, щоб кожна окрема нація досягла такого рівня промислового розвитку, на якому союз з іншими такими самими розвиненими націями й, отже, вільна торгівля могли стати можливими та корисними для неї.

Критика економічного націоналізму стала однією з провідних тем теоретиків ліберального й комуністичного напрямів політичної економії (зокрема Дж. Міля та К. Маркса). Утім, на практиці заходи комуністичної влади в Радянському Союзі у сфері економічних відносин дуже нагадували радикальні підходи, запропоновані ще Й.-Г. Фіхте. Водночас етнічна самосвідомість, яка почала набувати в Європі дедалі більшого впливу, вимагала перегляду політичних принципів функціонування національних державних утворень.

Однак у цей час у Європі набуває дедалі більшого впливу інша суспільна ідея, що бере свої витoki у філософії Просвітництва. Прикметно, що саме в 1848 р., коли національна ідея в Європі триумфально завершила свою майже півсторічну боротьбу за визнання, виходить друком «Маніфест Комуністичної партії» К. Маркса й Ф. Енгельса. Відтоді поряд із лібералізмом і націоналізмом постає нова система суспільних цінностей та уявлень про прогрес цивілізації, що пов'язана з політичними доктринами комунізму й соціалізму.

Питання про національне самовизначення в межах цих доктрин вирішувалося по-різному, але спільним для підходів марксистів усіх відтінків до національного питання є те, що національну належність вони тлумачать як таку, що має другорядне значення. У цьому полягає основний зміст тези «Маніфесту Комуністичної партії» про те, що «робітники не мають батьківщини» [9].

Співвідношення національних і соціальних вимог визначалося скоріше тактикою революційної боротьби лівих сил за повалення буржуазного ладу, ніж світоглядними детермінантами. Оскільки національні рухи на той час ще були достатньо радикальними й спрямованими проти державних інституцій і норм, то марксистів їх підтримували. Так, під впливом польського повстання 1863 р. активізувалися робітничі організації Франції та Великобританії, які розпочали між собою тісні контакти й невдовзі прийшли до ідеї створення I Інтернаціоналу. У його програмі, прийнятій 27 вересня 1865 р., вимога незалежності Польщі прямо пов'язувалася з правом кожного народу на самовизначення. А на першому з'їзді австрійської соціал-демократичної партії вирішено утворити федерацію із шести

автономних партій – німецької, чеської, польської, русинської, італійської та югославської.

Найважливішими віхами кінця XIX ст. стало об'єднання Німеччини (1867 р., 1879 р.) й Італії (1861 р., 1870 р.). Зрозуміло, що до формування нації як політичної спільноти в цих країнах було далеко. У 1867 р. Угорщина здобула незалежність у внутрішніх справах, формально залишаючись у складі імперії Габсбургів. До кінця століття незалежність здобули Румунія (1878 р.), Чорногорія (1878 р.), Сербія (1878 р.), Люксембург (1890 р.). Національне питання почало відігравати важливу роль у внутрішній та зовнішній політиці провідних держав світу. Уряди країн Європи відстоювали національні інтереси в економіці, освіті, безпеці. Націоналізм став усесвітньо-історичним явищем.

Націоналізм уже впродовж двох століть – від моменту свого виникнення – сприймався мислителями ліберального й соціал-демократичного спрямування як архаїчна та тимчасова мотивація. Йому неодноразово передрікали смерть, але він на кожному історичному етапі знаходив нових послідовників, дедалі більше спільнот ставали на шлях національного самовизначення. Новітні тенденції у сфері колективних ідентичностей так само можуть призвести до чергового сплеску національних, етнічних, конфесійних рухів, що розвиватимуться на новому соціальному ґрунті, але за традиційним сценарієм. Як зауважує іспанський дослідник М. Кастельс, «...в історичний період, що характеризується поширеним деструктуванням організацій, делегітимізацією інститутів, згасанням великих суспільних рухів та ефемерністю культурних проявів, ідентичність стає головним, а іноді і єдиним джерелом смислів» [3, с. 72].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Український національний проєкт зародився на ґрунті європейських суспільних ідей Нового часу. В основу цього проєкту покладено уявлення про етнокультурну основу колективної ідентичності, осібність української історії та мови, виразні індивідуалізовані риси української культури, народ як джерело влади й спільна воля громадян як основа державного суверенітету та, нарешті, – право нації на самовизначення.

Дослідники національної ідеї переважно відносять оформлення основних складових частин національної свідомості чи появу її світоглядних передумов в українському суспільстві до кінця XVIII – початку XIX ст. При цьому визначальним фактором, на їхню думку, є залучення українського суспільства чи принаймні його освічених прошарків у контекст

загальноєвропейських ідейних віянь і суспільних процесів. Ідентифікація точки відліку національного самовизначення є досить важливою. Адже від неї залежать основні характеристики національної спільноти, що покладені в основу національного проєкту. Ідеться як про об'єктивні дані, на яких ґрунтується подальше самовизначення спільноти: територія посідання, чисельність нації, тип господарювання, форми державного правління й громадського самоврядування, так і елементи національної самосвідомості, а саме обсяг історичної пам'яті, культурно-цивілізаційна належність, геополітична роль, панівні мистецькі цінності та світоглядні доктрини.

Іншою важливою детермінантою процесу національного самовизначення є самоназва, що може бути успадкованою від попереднього історичного періоду, але, зазвичай, оформлюється в європейських народів уже в період національних рухів Нового часу. Так, самоназва «француз» утвердилася лише в період Великої французької революції та наполеонівських війн. Самоназви «німець» й «італієць» утверджувалися впродовж десятків років від моменту виникнення відповідних національних рухів у ХІХ ст. й аж до створення національних держав. Ті самі закономірності простежують у виникненні та утвердженні самоназв чехів, бельгійців, румунів і багатьох інших народів Європи.

Особливістю українського національного проєкту було те, що між першими проявами національного самоусвідомлення в його європейських формах Нового часу та утвердженням самоназви «українці» для цілого народу, розділеного кордонами двох імперій, минуло понад сторіччя. Зрозуміло, що такий тривалий період латентного самовизначення суттєво вплинув на змістовні аспекти національної самосвідомості. Український проєкт (чи українська ідея, що в цьому разі є поняттями-синонімами) увібрав у себе всі основні моделі європейського національного будівництва й на різних етапах виявляв риси французького республіканізму, німецького романтизму, італійської національно-визвольної боротьби та польського месіанізму. Кожна з цих моделей передбачає свої особливі світоглядні, культурні, аксіологічні, психологічні орієнтації, якими українська ідентичність збагачувалася впродовж двох століть до проголошення незалежності й початку національного будівництва в 1991 р.

Отже, можемо стверджувати, що ідея українського національного самовизначення зародилася та розвивалася на ґрунті європейських суспільних ідей Нового часу. Усі явища, породжені модерном, активно впливали на українців, утягуючи їх в орбіту світових процесів націотворення й формування якісно нових ідентичностей. Однак відсутність власної

держави, територіальна роз'єднаність українського етносу, імперська політика денаціоналізації гальмували формування української нації як цілісності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дальберг-Актон, Дж. (1992). Очерки становлення свободи. London: Overseas Publications International Ltd. URL: http://yuri-kolker.narod.ru/articles/Acton_3.htm
2. Забужко, О. (1992). Філософія української ідеї та європейський контекст. Київ: Наук. думка, 118 с.
3. Рафальський, І. (2016). Національно-державне самовизначення України: внутрішні чинники та зовнішні впливи. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України; Ніжин: Вид. ПП Лисенко М. М., 480 с.
4. Гегель, Г. В. Ф. (2021). Філософія історії. URL: <https://fls.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Тема-17.pdf>.
5. Рафальський, І. (2014). Самовизначення та сепаратизм. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, вип. 4–5 (72–73), с. 78–93.
6. Україна в міжнародних відносинах: енцикл. слов.-довід. (2014), вип. 5, Біографічна частина: А–М / відп. ред. М. М. Варварцев. Київ: Ін-т історії України НАН України, 331 с.
7. *Правова держава* (2018), вип. 29. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 590 с.
8. Яковенко, Р. В. (2010). Національна економіка: навч. посіб., вид. 2-ге, випр. Кіровоград: КОД, 548 с.
9. Маркс К. Маніфест Комуністичної партії. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/1848/manifesto/index.htm>.

REFERENCE

1. Dalberh-Akton, Dzh. (1992). Ocherky stanovlennia svobody. London: Overseas Publications International Ltd. URL: http://yuri-kolker.narod.ru/articles/Acton_3.htm
2. Zabuzhko, O. (1992). Filosofiia ukrainskoi idei ta yevropeiskyi kontekst. Kyiv: Nauk. dumka. 118 p.
3. Rafalskyi, I. (2016). Natsionalno-derzhavne samovyznachennia Ukrainy: vnutrishni chynnyky ta zovnishni vplyvy. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy; Nizhyn: Vyd. PP Lysenko M. M., 480 p.
4. Hehel, H. V. F. (2021). Filosofiia istorii. URL: <https://fls.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Тема-17.pdf>.
5. Rafalskyi, I. (2014). Samovyznachennia ta separatyizm. *Naukovi zapysky IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, vyp. 4–5 (72–73), p. 78–93.
6. Ukraina v mizhnarodnykh vidnosynakh: entsykl. slov.-dovid. (2014), vyp. 5, Biohrafichna chastyna: A–M / vidp. red. M. M. Varvartsev. Kyiv: In-t istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 331 p.

7. *Pravova derzhava* (2018), вип. 29. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 590 p.

8. Yakovenko, R. V. (2010). *Natsionalna ekonomika: navch. posib.*, vyd. 2-he, випр. Kirovohrad: «KOD», 548 p.

9. Marks K. *Manifest Komunistychnoi partii*. URL: <https://www.marxists.org/ukrainian/marx-engels/1848/manifesto/index.htm>.

Матеріал надійшов до редакції 06.03.2024 р.

УДК 327:796.09

Наталія Хома,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології та міжнародних відносин,
Національний університет «Львівська політехніка»,
nataliia.m.khoma@lpnu.ua

ORCID ID: 0000-0002-2507-5741,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-01-293-311

СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ МИРОБУДІВНИЦТВА: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Досліджено потенціал інституту спорту як інструмента миробудівництва в умовах воєнних конфліктів між державами. Актуальність проблеми зумовлена: 1) недостатньою вивченістю миробудівничого потенціалу спорту в умовах агресії одних держав щодо інших; 2) висхідною динамікою використання демократичними державами інституційної спроможності неполітичних соціальних інститутів, зокрема спорту, як м'якої сили для миробудівництва та протидії зовнішньополітичній агресії; 3) сильною політизацією інституту спорту неоавторитарними державами й перетворення його в один із видів зброї (вепонізація спорту). Мета статті – з'ясування потенціалу інституту спорту як інструмента миробудівництва в умовах збройної агресії одних держав щодо інших. Дослідницькими завданнями є розкрити потенціал інституту спорту як інструмента миробудівництва; проаналізувати інституційну спроможність спорту у сфері миробудівництва в умовах війни (на прикладі російської